szemébe. Ahogy Albert Camus, a híres francia író írta: A leigázott, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és igazságért, mint bármelyik nép a világon.

Van tehát már jogunk és érdemünk, hogy részt kérjünk e világra sütő napsugárból. Nem vagyunk többé koldusok. Ahhoz azonban, hogy magyar kéréseinknek nyomatéka, magyar jogainknak érvénye legyen, új magyar magatartásra is szükség van. S ez az új magyar magatartás nem lehet más, mint az egyetemleges magyar felelősségvállalás. Meg kell értenünk, hogy ma, a szétszórtságnak ebben az állapotában éppen az összefogás a feladatunk. És az új és nagyszerű lehetőségünk is. Észre kell végre vennünk ennek a szétszórtságnak a gyümölcsöztethető lehetőségeit. Ha a magyarság még egy-két emberöltőt él, és el tudja hárítani az egyes részeit fenyegető halált, ha ráébred új helyzete grandiózus szépségére, akkor a jövő magyarja, miután megalkotta az öt kontinensre szóló új magyar életmodellt, újra valami olyannal állhat a világ elé, ami éppen úgy főhajtásra készteti a világot, mint előző tetteink, forradalmaink. Ehhez azonban meg kell menteni a kipusztítástól hárommillió magyart. És fel kell rázni másik egymilliót, amelyik sértetten és zavaros fejjel vívja kilátástalan csatáját a beilleszkedéssel. Nekünk pedig, otthoniaknak, akikre a legtöbb felelősség nehezedik, meg kell gyógyítanunk megbetegedett lelkünket.

Lehetséges mindez? Nem abszurd ez?

A magyar élet és a magyar lélek mindig is színig volt töltve abszurditással. Legmélyebben érző szellemeinkből soha nem hiányzott a bátorság és az elszántság: szembenézni ezzel a magyar abszurditással. Ady még eltévedt lovasnak látta a magyarságot. Vak ügetését hallani hajdani, eltéved lovasnak, volt erdők és ó-nádasok láncolt lelkei riadoznak.

Ez, ami most kezd kialakulni a világban, az összetartozás felismerése és a sorsközösség vállalása, azzal a reménnyel kecsegtet, hogy az „eltévedt lovas” rátalál a maga útjára.

De hát miért is ne? Hiszen mi az abszurditás hősi népe vagyunk. Voltunk és leszünk.

Miért is ne éppen most kezdhetnénk jó irányba ügetni, amikor már ló sincs alattunk?

(Előadás a szerző amerikai és európai magyar közösségekben tartott irodalmi estjein, 1986 tavaszán. Közli: *Új Látóhatár* 1986/3).

Glatz Ferenc

Kérdőjelek 1956-ról

A forradalom a társadalom egészét meghatározó viszonyrendszer megváltoztatása. A társadalom ember ember közötti érintkezés. S az érintkezést, a kapcsolatrendszert alapjában a tulajdonviszonyok határozzák meg. A marxi gondolkodás alaptézisei közé tartozó állítások. 1956. október 23. – november 4. között Magyarországon az uralmon lévő politikai erők nem kívántak beleavatkozni a társadalom alapjaiba. Nem kívánták az 1945-

48 között[i] forradalmi reformokkal szemben a földet, a gyárakat, a bankokat „visszaadni” tulajdonosaiknak. (Érvek 1981-ből, a Magyarország történeti kronológiája IV. kötetének belső vitájából.) Vagyis: nem volt „forradalom” 1956 októbere, mert nem nyúlt a társadalmi rendszer alapjaihoz. És ugyanígy nem volt „ellenforradalom” sem, mivel nem kívánta az 1945-48 közötti forradalmi viszonyokat megdönteni. (Nem is található a kronológia adott kötetében – melynek e sorok írója volt a szerkesztője s részben szerzője is – ilyen értékelő megállapítás.)

Napvilágra kell hozni azokat a politikai programokat, amelyek megfogalmazódtak azokban a hetekben. El kell őket olvasni, gondolkozni kell felettük. Nyugodtan, indulatok nélkül. Előttünk másolatok a hevenyészett programokról... (Ha egyáltalán programoknak nevezhetők a felszínre fakadó indulatok.) Bennük egy közös elem: a Szovjetunió és Magyarország közötti viszony újrarendezésének igénye. „Reálpolitikusok” ha a semlegességről olvasnak ma, könnyen legyintenek: naivitás. (Érveink, sárguló cédulákon 1981-ből: 1956 őszén az SZKP is felvetette a szocialista országok és a Szovjetunió közötti viszony újrarendezésének szükségességét. Éppen a magyarországi felkelés idején, október 30-án hozott határozatot erről. Magyarországon e keveset idézett dokumentumra a História következetesen hivatkozott, teljes terjedelmében először közölte a Pravda „elfeledett” szövegét. A Kronológia IV. kötete annak idején ugyancsak utalt erre.) – A történettudomány nemcsak a levéltárban ülés, de a gondolkodás tudománya is. Erről gyakran megfeledkezünk. Vajon hogyan álltak az alternatívák 1956 őszén? Ausztria 1955. évi semlegessége (a szovjet csapatok kivonulása) rendkívül közeli, mind térben, mind időben. Az akkor politikáról gondolkodó generáció még nem nyugodott bele a Pobeda-szintű technikai kultúrához tartozásba. (A mai generációk – mi történészek is – belenyugodni látszanak.) Ők még nyíltabban beszéltek és gondolkodtak a világháború utáni átrendezésekről. (Ne felejtsük: tőlünk 1956 három évtizednél messzebb távolodott, az akkori cselekvőktől 1945 alig tíz évre.) Amerikaiak Nyugat-Európában, szovjetek Közép-Kelet-Európában. E „nagyhatalmi osztozkodás” egyféle szovjetellenesség alapja is lehetett. Mások úgy gondolkodtak: a fasizmus évszázadunkat megrázó brutalitása alól e térséget a vörös hadsereg szabadította fel. Ez egyféle szovjetbarátság alapja is lehetett. És ma már az is feledésbe merülni látszik: a sztálinizmus-ellenesség is akkor természetesen szovjetellenességként jelenhetett meg. A társadalmi mozgalmakban a résztvevőket nem lehet, mint fizikai kísérletben a reszelékeket mágnessel „negatív” és „pozitív” pólusokra szétválasztani. Vagy mint a vegyészi logika teszi: pontosan megállapítani az indulatok indikátorait. – Vagyis: 1956 október nem volt forradalom, s nem volt ellenforradalom, hanem népfelkelés a sztálini rendszer ellen, amely a térség népeire egy hagyomány nélküli politikai rendszert kívánt ráerőszakolni, s eközben nemcsak a konzervatív, de a helyi baloldali erők – mindenekelőtt a szervezett munkásság – hagyományaival is leszámolt. – Figyeljük a virágok

szaporítását. Nem tudható előre pontosan, melyik levágott gyökérdarabból nő a sarj erőssé és lesz az anyanövény folytatója. Gyakran jelenünk izmos gyökérdarabjai rothadnak el holnap, s ma csenevésznek látszó darabkák hajtanak erős utódokat. 1956. október 23. – november 4. között a vezető politikai pozíciókban nem ellenforradalmárok és forradalmárok között folyt a harc, hanem a baloldali kibontakozás két alternatívája között: a sztálini rendszert fenntartani akaró szárny és a reformot képviselők között. 1956. október végén egy táborban voltak a később elítélt (és kivégzett), valamint az elítélésekről (kivégzésekről 1957/58-ban) tudomást vevők, vagy éppen azokat elrendelők. A baloldal ismét felfalta saját tagjait. Történetietlen hamisítás, hogy a baloldal őszinte elhivatottságú harcosainak céljait nevetséges módon összemossuk a valóban reakciós, ellenforradalmi elemek elszabadulásával. (Ne feledkezzünk el ismét: 1944, 1945 alig tíz évnyire volt csak 1956-tól.)

A történelem mindenkié. Ösztönösen választanak a jelen politikai harcosai mintákat a múltból. 1848 mozgalmában 1789 francia forradalma, 1918-ban pedig 1848 kliséi munkáltak. 1956 októberében, a monolitikus politikai intézményrendszer felbontásának kezdetén a korabeli cselekvők természetességgel nyúltak az 1949 előtti politikai intézményekhez. A többpártrendszerhez. Sőt, 1957 elejéig, amíg a táboron belüli inga nem lengett ki „bal”-ra, addig az MSZMP sem zárkózott el a többpártrendszer visszaállításától. Egészen más kérdés: a konkrét pártcsoportosulások kezdeteiben elsősorban a régi pártok újjáélesztésének szándéka nyilvánult meg. A néhány rövid nap nem mutathatta meg: vajon a magyar társadalom 1956 végén ugyanazon pártokat igényelte-e, mint amelyeket felszámoltak 1949-ben? Egészen más kérdés: ma, ismét a többpártrendszer esetleges hasznát mérlegelve egy modern társadalom számára Magyarországon, „modellként” miért 1956-hoz, illetve 1949 előtti állapotokhoz nyúl vissza a politikai gondolkodás? Kifejez-e még valamit és mennyit a régi pártok újjászerveződése? – A politikai párt nem más, mint a társaséletben munkáló érdekek politikai rendszer-szintű megfogalmazása. A történelem, ha ismétlésekhez példatárként kívánjuk felhasználni, rossz tanácsadó lehet. 1988-ban a réteg- és csoportérdekek egészen mások, mint 1956-ban, vagy voltak 1948-ban. Lesz-e társadalmi méretekben értelme a régi pártkeretek (és programok) felújításának? Csak a politikai gyakorlat döntheti el...

De többről is szó van. A század végéhez közeledő Magyarország, a történész szemével nézve, egy új politikai világban keresi elhelyezkedését. Világméretekben változik a politika, a politizáló tevékenység tartalma. A modern ipari társadalom százesztendős történelmében az egyes társadalmi osztályok érdekeit megfogalmazták azok a pártok (közép- és felső rétegek, munkások, parasztok pártjai), kik alkotói, létrehozói voltak e társadalomnak. A magyarországi pártrendszer 1948-ig ennek a politizálásnak volt része. Ma már azonban világméretekben megkezdődött e rendszer bomlása. Új tényezők kerültek előtérbe az emberiség sorsának alakításában, új tényezők a

politikában. Gyermekeinket arra neveljük, számukra a politika tartalma, eltérően az elmúlt évszázad pártpolitikai tényezőitől: az államhatalmi erőszak visszaszorítása a csoportérdekek (etnikai, vallási, szokásrendi, lokális) javára; a fegyverkezés kiűzése a politikából (nem a rendfenntartásé); az egzaltált technokraták és katonák lázálmainak megfékezése a természet tönkretételében. Vajon nem ezek köré, az immáron politikai célok köré kellene szerveződnie az új „többpártrendszer”-nek Magyarországon? És szerte a világon?

(*História*, 1988/6, 3.)